

ילמד ענוים דרכו - שנה ג

איש בחטאו יומת - האמנם?

הרב רן כלילי

בראשית יח, כג: עונש קולקטיבי אינו ממידת המשפט

ויגש אברהם ויאמר: האף תספה צדיק עם רשע? אולי יש חמישים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמישים הצדיקים אשר בתוכה? **חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע**, חלילה לך, השופט כל הארץ לא יעשה משפט? ויאמר ה': אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר ונשאתי לכל המקום בעבורם...
מהר המלט שמה, כי **לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה...**

רמב"ן שם

אמר, כי טוב והגון (מצד מידת החסד) הוא שישא לכל המקום למען חמישים הצדיקים, אבל **לא יתכן גם במידת הדין להמית צדיק עם רשע**, שאם כן יהיה כצדיק כרשע, ויאמרו "שווא עבוד - להים"...

יחזקאל יד, יב-כ

ויהי דבר ה' אלי לאמר: ארץ כי תחטא לי למעול מעל, ונטיתי ידי עליה ושברתי לה מטה לחם, והשלחתי בה רעב והכרתי ממנה אדם ובהמה. והיו שלושת האנשים האלה בתוכה: נח דניאל ואיוב¹ - **המה בצדקתם ינצלו נפשם**² נאום ה' - להים. לו חיה רעה אעביר בארץ ושכלתה והיתה שממה מבלי עובר מפני החיה. שלושת האנשים האלה בתוכה - **חי אני נאום ה' אם בניים ואם בנות יצילו, המה לבדם ינצלו והארץ תהיה שממה**. או חרב אביא על הארץ ההיא, ואמרתי חרב תעבור בארץ והכרתי ממנה אדם ובהמה. ושלושת האנשים האלה בתוכה - חי אני נאום ה' - להים - **לא יצילו בניים ובנות כי הם לבדם ינצלו**. או דבר אשלח אל הארץ ההיא ושפכתי חמתי עליה בדם להכרית ממנה אדם ובהמה. ונח דניאל ואיוב בתוכה - **חי אני נאום ה' - להים אם בן אם בת יצילו, המה בצדקתם יצילו נפשם**.

¹ מצודת דוד: "וזכר אלו השלושה לפי שנח לבד נשאר מן המבול ולא הגן על כל בני דורו, ודניאל לא הגן על כל בני עמו כי הוא לבד היה בגדולה בבבל, ואיוב לא הגן אף על בני ביתו כי כולם נאבדו ונשאר הוא לבדו, ולכן אמר אף אם יהיו שלושתם יחד אין שורת הדין מחייבת להגן על אחרים".

² רק את נפשם. ועיין ברד"ק לפרשת וירא שביאר הטעם משום שלא עסקו בתיקון הדור. אבל צדיק העוסק בתיקון דורו מציל אותם מעונש.

דברים כד, טז: אין להעניש המשפחה בעוון האחד

לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, איש בחטאו יומתו.

מלכים ב יד, א-ו³

בשנת שתיים ליואש בן יואחז מלך ישראל, מלך אמציהו בן יואש מלך יהודה. בן עשרים וחמש שנה היה במלכו, ועשרים ותשע שנה מלך בירושלם, ושם אמו יהועדן מן ירושלם. ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו, ויך את עבדיו המכים את המלך אביו. ואת בני המכים לא המית, **ככתוב בספר תורת משה** אשר ציווה ה' לאמר: לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות כי אם איש בחטאו יומת.

יחזקאל יח, א-כ: דין שמים כדין התורה

ויהי דבר ה' אלי לאמר: מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר: אבות יואכלו בוסר ושיני בנים תקחינה? חי אני נאום ה' - להים אם יהיה לכם עוד משול המשל הזה בישראל. **הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה, הנפש החוטאת היא תמות.**

ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה: אל ההרים לא אכל ועיניו לא נשא אל גילולי בית ישראל ואת אשת רעהו לא טמא... בחוקותי יהלך ומשפטי שמר לעשות אמת - צדיק הוא, חיה יחיה נאום ה' - להים. והוליד בן פריץ שופך דם... בנשך נתן ותרביית לקח וחיי? - לא יחיה את כל התועבות האלה עשה, מות יומת דמיו בו יהיה. והנה הוליד בן, וירא את כל חטאת אביו אשר עשה, ויראה ולא יעשה כהו... משפטי עשה, בחוקותי הלך - הוא לא ימות בעוון אביו, חיה יחיה... ואמרתם: מדוע לא נשא הבן בעוון האב? והבן משפט וצדקה עשה, את כל חוקותי שמר ויעשה אותם - חיה יחיה. **הנפש החוטאת היא תמות, בן לא ישא בעוון האב ואב לא ישא בעוון הבן, צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה...**

ירמיה לא, כו-כח

הנה ימים באים נאום ה', וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה. והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ ולהרס ולהאביד ולהרע - כן אשקוד עליהם לבנות ולנטוע נאום ה'. בימים ההם **לא יאמרו עוד** "אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקחינה". כי אם **איש בעונו ימות**, כל האדם האוכל הבוסר תקחינה שיניו.

³ וכן בדברי הימים ב כה, ג-ד: "ויהי כאשר חזקה הממלכה עליו ויהרוג את עבדיו המכים את המלך אביו. ואת בניהם לא המית כי ככתוב בתורה בספר משה אשר ציווה ה' לאמר: לא יומתו אבות על-בנים ובנים לא יומתו על אבות כי איש בחטאו יומתו." כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

שבת לב

רבי אומר: בעוון נדרים **בנים מתים כשהן קטנים**, שנאמר: "אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא למה יקצוף ה-להים על קולך וחקל את מעשה ידיך" - איזה הן מעשה ידיו של אדם? הוי אומר בניו ובנותיו של אדם. תנו רבנן: בעוון נדרים בנים מתים - דברי רבי אליעזר בר"ש. ר' יהודה הנשיא אומר: **בעוון ביטול תורה**... מאי קראה? דכתיב: "לשווא הכיתי את בניכם - מוסר לא לקחו"... פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' יוסי, חד אמר: בעוון **מזוזה**, וחד אמר: בעוון ביטול תורה. למ"ד בעוון מזוזה - מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו. ולמ"ד בעוון ביטול תורה - מקרא נדרש לפניו ולפני פניו. פליגי בה רבי מאיר ורבי יהודה, חד אמר: בעוון מזוזה וחד אמר בעוון **ציצית**. בשלמא למ"ד בעוון מזוזה, דכתיב: "וכתבתם על מזוזות ביתך" וכתוב בתריה: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם". אלא למ"ד בעוון ציצית, מאי טעמא?... דכתיב: "גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים".

רש"י דברים כד,טז

איש בחטאו יומתו - אבל מי שאינו איש, מת בעוון אביו, הקטנים מתים בעוון אבותם בידי שמים.

יבמות עט.

"ויקרא המלך לגבעונים, ויאמר אליהם: מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה'?" ויאמרו לו הגבעונים: אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו... יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה"..." והא כתיב: "לא יומתו אבות על בנים" וגו'! אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא.⁴

מכתב מאליהו חלק ה, עמוד 247

קטנים הרי הם כלים לבחירת הוריהם. ויש לאב לפעמים ניסיון דק מאוד כשיש לו ילד קטן, כי לפעמים צורכי הילד עומדים בניגוד לחיוב תלמוד תורה... יש מקרים שאין בזה צורך כל כך, ויהיה בזה ביטול תורה אם יעדיף להתעסק בזה במקום להמשיך בלימודו. ויתכן שהאב נכשל בזה יותר מדי ובשמים רואים צורך לעוררו ובנו נחלה באסכרה. ומצד הילד כדאי הוא לו לסבול בעוה"ז כיון **שע"י זה גרם לגילויים של אחרים**⁵... כמו שאדם קונה חלקו לעוה"ב ע"י תורה, כך יש לו קניין ע"י יסורין בהיות היסורין בבחינת כלי לגילוי כבודו ית'. **ויש שדבר זה נוהג גם במבוגרים**. אפשר שיוולד אדם שחלקו בגילוי כולל היותו כלי לקידוש שם שמים בלי בחירתו כלל. כזה היה חלקם של בני שאול שנהרגו ע"פ ה', אף שלא חטאו כלל...

⁴ ריטב"א, שם: "שכל הוראת שעה ולמגדר מילתא שרי וב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה ואין זו עקירה ממש אלא שתעקר לפי ראות בני אדם קאמר... ואין ספק כי שבעה אלו שקלטם ארון חייבי מיתה היו מצד אחר ולכן נתגלגל להם חובה עכשיו יותר משאר זרעו של שאול ומשום דלא ידיע חובם קרי ליה עקירה שאין להעניש אלא על הנגלות". וכ"כ המאירי שם, שהוראת שעה הייתה.

⁵ מעיין זה, עיין ברמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה, שהסביר את מקומם של כל מי שאינו יכול להשיג את ידיעת ה', שזוכה לעוה"ב בהיותו "משרת" לחכמים להגיע לידיעת ה', בבחינת כלי לצדיק. ובלשון חז"ל: "עפר תחת כפות רגלי הצדיקים".

דף מקורות

ואין הכוונה שנענשו בחטא אביהם ח"ו, כי אין זה להם בגדר עונש כלל, אלא שנתגלה ברוח הקודש שחלקם להיות כלים לקידוש ה' גדול ועצום מאוד, וכדאי להם לסבול כדי שיהא להם חלק בגילויים ההם...

דרך השם ב,ג: השפעה הדידית באומה

הנה השקיפה החכמה העליונה... וראתה עניין נאות להם מאוד, שיהיה כוח קצתם - להועיל לקצתם ולהטיב להם. פירוש - שלא יוחלט הדבר, שרק מי שיגיע בכוח שלו עצמו אל השלמות - יהיה מן הנמנים בקיבוץ בני עולם הבא, אלא גם מי שכבר הגיעו מעשיו שבהיתלותו באחר⁶, זכאי ממנו, יוכל ליהנות בשלמות, הנה יכנס בכלל ההוא, אלא שיהיה במדרגה תחתונה, שהיא מדרגת הנתלה בחברו... ואולם הנהנים והמהנים לאחרים - ודאי יהיו היותר גדולים בקיבוץ ההוא...

מקורות לענישה משפחתית וענישה קולטקבית

שמות כה-ו: "לא תשתחוה להם ולא תעבדם, כי אנכי ה' - להיך אל קנא, פוקד עוון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים לשנאי. ועושה חסד לאלפים, לאהבי ולשמרי מצותי". **שמות לד, ז:** "ונקה לא ינקה, פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים, על שלשים ועל רבעים". **שמואל א, ב:** "הנה ימים באים וגדעתי את זרועך ואת זרוע בית אביך, מהיות זקן בביתך... ולא יהיה זקן בביתך כל הימים..."

במדבר טז, כב-כג: "וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר: הבדלו מתוך העדה הרעה הזאת ואכלה אותם כרגע. ויפלו על פניהם ויאמרו: אל - להי הרוחות לכל בשר, האיש האחד יחטא ועל כל העדה תקצוף?". יהושע ז: "וימעלו בני ישראל מעל בחרם, ויקח עכן בן כרמי בן זבדי בן זרח למטה יהודה מן החרם - ויחר אף ה' בבני ישראל... ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש... ויקרע יהושע שמלותיו... ויאמר ה' אל יהושע: קום לך, למה אתה נופל על פניך. חטא ישראל וגם עברו את בריתי אשר צויתי וגם לקחו מן החרם וגם גנבו וגם כחשו וגם שמו בכליהם... וילכד עכן בן כרמי... וירגמו אותו כל ישראל אבן וישרפו אותם באש... וישב ה' מחרון אפו..."

⁶ איך נתלה באחר? אפשרות אחת היא **התלות המעשית:** על ידי שהיה עזר לצדיק שיעבוד את השם. וזהו שאמר רבי יוחנן בברכות: "כל הנביאים כולם לא נבאו אלא למשיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיה לת"ח וכו'... כל הנביאים כולם לא נבאו אלא לימות המשיח". והיינו שכמו שימות המשיח הם ימים שנועדו לתת כלים טובים לצדיקים שיוכלו להתעלות בעבודת השם, כך אותו מהנהגת ת"ח מנכסיו - זוכה להיות כלי לצדיק ובעבור זה זוכה לחיי עוה"ב. וכן אמרו חז"ל על ממרא שנתן עצה טובה לאברהם על המילה. (ע"ע במכתב מאליהו ב, עמוד עה-עו).

אולם לצורך אפשרות זו - לא היה צריך לקשור ולערב את נפשות זה בזה, כמו שיביא הרמח"ל בהמשך. אלא שיש אפשרות אחרת של תלות והיא **התלות הסגולית.** והיינו כשהדור צריך לעבוד על תיקון מסוים ואף אחד אין בכוחו לתקן, ובא **הצדיק ועמד בנסיבות רבים עד שתיקן את מה שכל הדור לא עשה.** הרי שלבסוף העלה את כולם, אך רק הוא עמל על זאת המדרגה. וזהו שאמרו: "עשרה דורות מנח ועד אברהם... עד שבא אברהם ונטל שכר כולם". והרי שאנשי הדור כמעט ולא עמלו על התיקון והוא עמל הרבה. ועל זה אמרו בברכות סג: "תניא, הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין - פזר, בשעת המפזרים - כנס. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, שנאמר: "יש מפזר ונוסף עוד", ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס, שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". וכ"כ רבנו יונה לאבות ה,ב: "כי אברהם אבינו מילא כל החסרונות ועשה טובה כנגד כל רעתם והצילם מן הפורענות. אך נח לא יוכל להצילם כי לא היה צדיק כל כך למלא החסרונות, ונטל שכר כולם. ואף על פי שלכל האדם יש להם חלק בגן עדן וחלק בגיהנם, אם יזכה - יטול חלקו בגן עדן, אם נתחייב בדינו יטלנו בגיהנם. אבל מאחר שכולם נצטוו לעשות טובה וזה אינו עושה וחברו מקיים ציוויו וציוויו עצמו - מידת הדין נותנת שיטול חלקו וחלק חברו בגן עדן. ועל זה נטל אברהם אבינו שכר כולם." ולפי"ז מה שכתוב: "אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר - ונשאתי לכל המקום בעבורם" זאת מפני שאתם צדיקים יעשו את העבודה והתיקון בשביל כל בני העיר. והנה **לכחינה זו צריך את הערבות ואת קישור הנשמות.**

כל הזכויות שמורות ©

מכות כד עמוד א: הנבואה מבטלת דברי תורה

אמר ר' יוסי בר חנינא: ארבע גזירות גזר משה רבנו על ישראל, באו ארבעה נביאים וביטלו. משה אמר: "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב" - בא עמוס וביטלה, שנאמר: "חדל נא מי יקום יעקב" וגו' וכתוב: "ניחם ה' על זאת" וגו'. משה אמר: "ובגויים ההם לא תרגיע" - בא ירמיה ואמר: "הלוך להרגיעו ישראל". **משה אמר: "פוקד עוון אבות על בנים" - בא יחזקאל וביטלה: "הנפש החוטאת היא תמות"**. משה אמר: "ואבדתם בגויים" - בא ישעיהו ואמר: "והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול" וגו'.

במדבר רבה פרשה י"ט: הסתירה נמצאת בתוך דברי התורה

"אז ישיר ישראל" - זה אחד מג' דברים שאמר משה לפני הקב"ה, ואמר לו "למדתני"... השנייה: כשאמר לו הקב"ה: "פוקד עוון אבות על בנים" אמר משה⁷: רבש"ע, כמה רשעים הולידו צדיקים, יהיו נוטלין מעונות אביהם?! תרח עובד צלמים ואברהם בנו צדיק! וכן חזקיה צדיק ואחז אביו רשע! וכן יאשיה צדיק ואמון אביו רשע! וכן נאה שיהיו הצדיקים לוקין בעון אביהם?! אמר לו הקדוש ברוך הוא: למדתני, חייך שאני מבטל דברי ומקיים דבריך, שנאמר: "לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות" וחייך שאני כותבן לשמך, שנאמר: "ככתוב בספר תורת משה אשר ציווה ה'".

סנהדרין מג: על ענישה קולקטיבית

אמר רבי חנינא: מלמד שמעל עכן בשלושה חרמים, שניים בימי משה ואחד בימי יהושע שנאמר: "כזאת וכזאת עשית"... ועד השתא מאי טעמא לא איענוש? א"ר יוחנן משום ר' אלעזר בר' שמעון: **לפי שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן.**

כתנאי: "הנסתרות לה" - להיני והנגלות לנו ולבנינו עד עולם למה נקוד על "לנו ולבנינו" ועל עי"ן שב"עד"? מלמד⁸ שלא ענש על הנסתרות עד שעברו ישראל את הירדן דברי ר' יהודה. א"ל ר' נחמיה: וכי ענש על הנסתרות לעולם? והלא כבר נאמר עד עולם?! אלא כשם שלא ענש על הנסתרות כך **לא ענש על עונשין שבגלוי עד שעברו ישראל את הירדן**, אלא עכן מאי טעמא איענוש? משום דהווי ידעי ביה אשתו ובניו.

⁷ עיין ג"כ אלשיך, במדבר טז, לג.

⁸ פי' בדעת הזקנים בעלי התוס': "ואי קשיא א"כ דממעטין נסתרות מלה' היה לו לנקד על "ה" - להיני? י"ל שאין זה דרך כבוד לנקוד על השם שיהא נמחק. ולפי שדין הנקודה להיות על "ה" - להיני? ומהפכין אותה ליתנה על "לנו ולבנינו" לפיכך נקודה ע' שב"עד" להשלים י"א אותיות נקודות כנגד לה' שיש בו י"א אותיות".

כל הזכויות שמורות ©

ירושלמי סוטה ז,ה

אמר רבי שמעון בן לקיש: בירדן קיבלו עליהן את הנסתרות, אמר להן יהושע: אם אין אתם מקבלין עליכם את הנסתרות - המים באין ושוטפין אתכם... אמר רבי לוי: **ביבנה הותרה הרצועה, יצאה בת קול ואמרה: אין לכם עסק בנסתרות.**

דרך השם ב,ג: השפעה הדדית באומה

הנה השקיפה החכמה העליונה... וראתה עניין נאות להם מאוד, שיהיה כוח קצתם - להועיל לקצתם ולהטיב להם. פירוש - שלא יוחלט הדבר, שרק מי שיגיע בכוח שלו עצמו אל השלמות - יהיה מן הנמנים בקיבוץ בני עולם הבא, אלא גם מי שכבר הגיעו מעשיו שבהתלותו באחר⁹, זכאי ממנו, יוכל להנות בשלמות, הנה יכנס בכלל ההוא, אלא שיהיה במדרגה תחתונה, שהיא מדרגת הנתלה בחברו... ואולם הנהנים והמהנים לאחרים - ודאי יהיו היותר גדולים בקיבוץ ההוא... וכדי שיהיה מקום לתקון הגדול הזה, קשרה מתחילה האישים זה עם זה, **וזה עניין "כל ישראל ערבים זה לזה"...** והנה **מידה טובה תמיד מרובה, ואם נתפסים זה על זה בחטא, כל שכן שיועילו זה על זה בזכות...** כי הנה בחטאים מתרבת הזוהמא ומתעצמת בבני אדם ובעולם, וגורמת לאורו ית' שמו שייסתר ויתעלם העלם על העלם. וכפי התמרק הזוהמא הזאת והיטהר הבריות ממנה - כן חוזר אורו יתברך שמו ומתגלה גילויו על גילויו.

ברכות ז. (וכן סנהדרין כז:) - ענישה משפחתית

כתיב: "פוקד עוון אבות על בנים" וכתיב: "ובנים לא יומתו על אבות", ורמינן קראי אהדדי, ומשנינן: לא קשיא, הא - כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם, הא - כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם.¹⁰

⁹ איך נתלה באחר? אפשרות אחת היא **התלות המעשית**: על ידי שהיה **עזר** לצדיק שיעבוד את השם. וזהו שאמר רבי יוחנן בברכות: "כל הנביאים כולם לא נבאו אלא למשיא בתו לת"ח ועושה פרקמטיה לת"ח וכו'... כל הנביאים כולם לא נבאו אלא לימות המשיח". והיינו שכמו שימות המשיח הם ימים שנועדו לתת כלים טובים לצדיקים שיוכלו להתעלות בעבודת השם, כך אותו מהנהגת ת"ח מנכסיו - זוכה להיות כלי לצדיק ובעבור זה זוכה לחיי עוה"ב. וכן אמרו חז"ל על ממרא שנתן עצה טובה לאברהם על המילה. (ע"ע במכתב מאליהו ב, עמוד עה-עו).

אולם לצורך אפשרות זו - לא היה צריך לקשור ולערב את נפשות זה בזה, כמו שיביא הרמח"ל בהמשך. אלא שיש אפשרות אחרת של תלות והיא **התלות הסגולית**. והיינו כשהדור צריך לעבוד על תיקון מסוים ואף אחד אין בכוחו לתקן, ובא **הצדיק ועמד בנסיבות רבים עד שתיקן את מה שכל הדור לא עשה**. הרי שלבסוף העלה את כולם, אך רק הוא עמל על זאת המדרגה. וזהו שאמר: "עשרה דורות מנח ועד אברהם... עד שבא אברהם ונטל שכר כולם". והרי שאנשי הדור כמעט ולא עמלו על התיקון והוא עמל הרבה. ועל זה אמרו בברכות סג: "תניא, הלל הזקן אומר: בשעת המכניסין - פזר, בשעת המפזרים - כנס. ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו - פזר, שנאמר: "יש מפזר ונוסף עוד", ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו - כנס, שנאמר: "עת לעשות לה' הפרו תורתך". "וכ"כ רבנו יונה לאבות ה,ב: "כי אברהם אבינו מילא כל החסרונות ועשה טובה כנגד כל רעתם והצילם מן הפורענות. אך נח לא יוכל להצילם כי לא היה צדיק כל כך למלא החסרונות, ונטל שכר כולם. ואף על פי שלכל האדם יש להם חלק בגן עדן וחלק בגיהנם, אם יזכה - יטול חלקו בגן עדן, אם נתחייב בדינו יטלנו בגיהנם. אבל מאחר שכולם נצטוו לעשות טובה וזה אינו עושה וחברו מקיים ציוויו וציוויו עצמו - מידת הדין נותנת שיטול חלקו וחלקו חברו בגן עדן. ועל זה נטל אברהם אבינו שכר כולם. ולפי"ז מה שכתוב: "אם אמצא בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר - ונשאתי לכל המקום בעבורם" זאת מפני שאתם צדיקים יעשו את העבודה והתיקון בשביל כל בני העיר. והנה **לכחינה זו צריך את הערבות ואת קישור הנשמות.**

¹⁰ ילקוט, במדבר, יג: "פוקד עוון אבות על בנים וגו'. משל לד' דיוטות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו ובזו שמן ובזו דבש ובזו מים נפלה דליקה באחת מהן הן מכבות זו את זו אבל אם היו כולן של שמן כולן נשרפות, כך בזמן שהן תופסין במעשה אבותיהן דור אחר דור כל הזכויות שמורות ©

דרך השם ב,ג: ההשפעה המשפחתית והשפעת הדור זה על "התפקיד"

עוד צריך לדעת, שהנה ההשגחה העליונה, בכל פרט מהפרטים, משגחת על כל הנקשר בו מן **הקודמים** (=אבותיו) ומן המאוחרים (=צאצאיו).¹¹ וסוף דבר, משגחת בהשגחת כל פרט על **כל הכלל כולו** (=הדור שלו), מצד כל מה שמתייחסים כל החלקים עם כל חלק לבנינו של הכלל.¹² וממה שיושקף בדינו של איש מהאישים, הוא מדרגתו ומצבו במה שקדמו לו - דהיינו **האבות**,¹³ ובמה שיתאחרו לו - דהיינו **הבנים**, ומה שעמו - דהיינו **בני הדור או בני העיר או בני החברה**.¹⁴ ואחר כל ההשקפות האלה, יוגזר עליו החלק בעבודה ובניסיון שזכרנו למעלה, ויותן לו המשא לעבוד לפניו יתברך.¹⁵

הן נידונין על ידו אבל אם הם מסורגין דור אחר דור צדיק ודור רשע לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות, באותה שעה שמח משה ואמר אין בישראל קוצץ בן קוצץ".

¹¹ בראשית רבה תולדות סג,ב: "עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם, **הבנים עטרה לאבות**, דכתיב: "עטרת זקנים בני בנים". רבי שמואל בר רב יצחק אמר: **עטרה לבנים**, שנאמר: "ותפארת בנים אבותם", **הבנים עטרה לאבות**, דכתיב: "עטרת זקנים בני בנים". רבי שמואל בר רב יצחק אמר: **אברהם לא ניצל מכבשן האש אלא בזכות של יעקב**. משל לאחד שהיה לו דין לפני השלטון, ויצא דינו מלפני השלטון לישרף, וצפה אותו השלטון באסטרולוגיאה שלו שהוא עתיד להוליד בת והיא נשאת למלך. אמר כדאי הוא להנצל בזכות בתו שהוא עתיד להוליד, והיא נשאת למלך. כך אברהם יצא דינו מלפני נמרוד לישרף, וצפה הקדוש ברוך הוא שיעקב עתיד לעמוד ממנו, אמר: כדאי הוא אברהם להנצל בזכותו של יעקב. וה"ד: "לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם" - יעקב פדה את אברהם." והיינו שבגלל שישראל עתידים לצאת מאברהם, הקב"ה הנהיג את אברהם בהנהגה ניסית והצילו, והביא אותו לארץ כנען. וכן אמרו חז"ל (ב"ק לח:): שהקב"ה מנע את ישראל מלהילחם בעמון ומואב **בעבור רות המואביה** ונעמה העמונית האמורות לצאת מהם. וכן אמרו בויקרא רבה לב,ד: "וירא כי אין איש - רבנן אמרין: ראה **שאין תוחלת עתידה לעמוד ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות**, מיד: "וירא את המצר". ומש"כ "ותפארת בנים אבותם" הוא ענין "זכות אבות" שפירושה שהאבות השפיעו על הדורות שאחריהם, שנקודת הפתיחה שלהם תהיה גבוהה. כמש"כ (יבמות עט.): "**שלושה סימנים יש באומה זו**: הרחמים, והביישנות, וגומלי חסדים". ואמרו (שבת צז.): "ישראל מאמינים בני מאמינים". והטעם מבואר בספר משכני עליון הקדמה: "בהיות נכללות הנשמות זו בזו, תהינה כל הנשמות **נכללות** בי"ב שבטי -ה שהם השורשים לכולם, והשבטים באבות, וכולם באברהם שהוא האב הראשון".

וכשאמרו (שבת נה.) "תמה זכות אבות" היינו שהבנים השחיתו את מה שהנחילו האבות עד שאין זה ניכר בהם. ועיין במכתב מאלוהו א, עמ' 13-14 שהסביר בזה מדוע מידת הרחמים פועלת יותר על ישראל מאשר על האומות.

¹² רמב"ם הלכות תשובה פרק ג: "**המדינה**, אם היו זכויות כל יושביה מרובות על עונותיהן - הרי זו צדקת, ואם היו עונותיהם מרובין - הרי זו רשעה. וכן **כל העולם כולו**... מדינה שעונותיה מרובין - מיד היא אובדת, שנאמר: "זעקת סדום ועמורה כי רבה" גול. וכן כל העולם כולו - אם היו עונותיהם מרובין מזכותיהן - מיד הן נשחתין, שנאמר: "וירא ה' כי רבה רעת האדם". ויש השפעה גם לטובה, כמש"כ: "אם אמצע בסדום חמישים צדיקים בתוך העיר - **ונשאתי לכל המקום בעבורם**".

וענין הענישה הקולקטיבית אינה קשורה להנהגת השכר והעונש, שעליה כל אדם נידון כפרט, כמו שיכתוב הרמח"ל לקמן, אלא על **קביעת נקודת הבחירה והניסיון** - שעליה יש השפעה של האבות, של הצאצאים ושל הדור והסביבה בה אותו אדם חי.

¹³ מטעם זה, התפקידים עוברים ביהדות מאב לבן, כמו הכהונה והמלכות. וכן השייכות לשבת היא ע"פ האב: "למשפחותם לבית אבותם".

¹⁴ ובאמת כל דור יש לו התמודדות שונה בתיקון הכללי. דורו של מנשה התנסה ביצר עבודה זרה ואילו דורו של רב אשי לא התנסה בזה. יש דורות שמתנסים באיסורי התבוללות או עריות או מחלוקת ויש שלא. דור השואה ודור קום המדינה והדור של ימינו - כל אחד מהם התמודד עם נסיונות שונים מאחר.

¹⁵ מורה נבוכים ג,מו: "החכמים ציינו שהטעם להיות הקורבן ביום השמיני של "מילואים" עגל בן בקר לחטאת, הוא לכפר על מעשה העגל. וכן של יום הכיפורים פר בן בקר לחטאת - באה **לכפר על מעשה העגל**... החכמים ז"ל קבעו שהטעם להיות כפרת הציבור תמיד בשעירים הוא **שהעבירה הראשונה של כל עדת ישראל הייתה בשעיר עיזים**, ברומזם אל מכירת יוסף הצדיק... אל יהיה טעם זה קל בעיניך, מפני שתכלית כל המעשים האלה **שישתרש בנפש כל עבריין שהוא צריך להיזכר בעונו ולזכור אותו תמיד**, כמו שנאמר: "וחטאתי - נגדי תמיד", ושמוטל עליו לבקש לכפר על עוון זה, **הוא וצאצאיו וצאצאי צאצאיו**, במצווה שתהיה ממין אותה העבירה." כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

[ואולם הינך רואה, שזהו רק בעניין הדין של העולם הזה, והוא מה שאמרתי ש"יגזר עליו החלק בעבודה", דהיינו באיזה מצב ימצא בעולם הזה. שכפי אותו המצב - כך יהיה המשא שעליו. אך לעולם הבא אין אדם נידון אלא לפי מעשיו,¹⁶ כפי המצב שהיה בו. והוא מ"ש הנביא: "בן לא ימות בעוון האב"].
 וזה, כי הנה אם יזכה אדם שתפסק לו (=שיגזר עליו) גדולה ועושר - הנה בניו יולדו עשירים. ואם לא יתחדש עליהם עניין,¹⁷ יהיו עשירים ובעלי גדולה, וכן להיפך. נמצא שלא הגיע העושר ההוא לאותם הבנים, אלא מצד היותם בני אותם האבות. ואולם אמיתת העניין כך הוא: **שהאדם זוכה לבניו** בחמישה דברים שמנו ז"ל,¹⁸ וכבר אפשר שיוולד אדם בטובה, מצד היות אביו כבר מוחזק בה, ואפשר גם כן שמצד **זכות אביו**, תגיע לו טובה בזמן מן הזמנים,¹⁹ או להיפך. ומצד אחר, אפשר שתפסק (=שתגזר) הצלה או טובה לו, **על (=בזכות) זרע שעתידי לצאת ממנו**. וכן מצד **מקומו או חברתו**, אפשר שתפסק עליו טובה או רעה מטובות העולם הזה ורעותיו.²⁰

¹⁶ עיין מכתב מאליהו ח"א, 115-116: "מתבאר לנו מכל זה, שזכויותיו של אדם אינן המצוות והמעשים טובים שנתחנך בהם, אלא **בחירותיו הטובות בלבד**, כי כל אשר נתחנך בו אינו אלא הכנת מקום נקודת הבחירה, שהיא לא נעשית על ידו. והשכר עליה מגיע למחנכיו ... מה שגילה בזה הגרנצ"פ בפרשת לוי: כגון לוט ... כשפגע באורחים והפציר בהם "מאוד" ... וכשבאו אצלו מסר נפשו עד הנקודה האחרונה, עד ש"ויגשו לשבור הדלת", ואלמלא הוכו בסנורים - הרגוהו. ומעתה מה שאה"כ: "ויזכור - להים את אברהם" - "בזכר שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם, ושמע שאמר אברהם במצרים על שרה אחותי היא, ולא גליה הדבר (- רש"י)", והוא מבהיל! שאדם גדול במסירת נפש, לא יחשב לו זה כלום, אלא יחשב לו שלא היה מוסר - למסור את דודו, גיסו ורבו - לרוצחים! מכאן למדנו **שכל מה שמגיע לאדם על ידי חינוך, אפילו עד כדי מסירת נפש, אינם מדרגת האדם האמיתית. ומה היא מדרגתו? מה שמתגבר על יצרו בדבר שלא למד**".

¹⁷ מצד יסורים שבאים לעורר לתשובה או לכפרה או להעמקת הנסיונות, כנזכר לעיל.
¹⁸ משנה עדייות ב"ט: "הוא (רבי עקיבא) היה אומר: האב זוכה לבן; בנוי, ובכוח, ובעושר, ובחכמה, ובשנים, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ, שנאמר: "קורא הדורות מראש", אף על פי שנאמר: "ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה" ונאמר: "ודור רביעי ישובו הנה".
 וביאור העניין "מספר הדורות לפניו...": הרמב"ם ביאר שהכוונה שהבטחות שה' הבטיח לאב - מתקיימות מספר דורות אחר כך, ולא ע"פ מספר השנים, כמו שהיה בשעבוד מצרים שאע"פ שנאמר מספר שנים, חזר הכתוב וקבע את החזרה לארץ ע"פ מספר הדורות מהאב. וצ"ע לשיטת הרמב"ם שלפני **קיימים ששה דברים שהאב מזכה לבניו**! וצ"ל שיש חמישה שהם **טבעיים** ועוד אחד **סגולי** - **הזכויות** שלו שמשפיעות לדורות הבאים, כמו שיכתוב הרמח"ל מיד לקמן.
 והמהרש"א הסביר שלפעמים אותם חמש מידות שהאב מעביר לבנו - **נעלמים בדורות הראשונים וחוזרים רק אחר כמה דורות**, כמו שהיה לאברהם. ולפ"ז אין במשנה אלא חמישה עניינים. ובעל תפארת ישראל ביאר שקאי על אורך השנים, שלפעמים יתקצרו ימיו של הבן יותר מכדי אביו כדי לקיים גזרה קדומה שתלויה במספר הדורות ובקצב זמן.
¹⁹ שתי בחינות של העברה מאב לבן:

א. **העברה טבעית** - כגון הבני והכוח והעושר והחכמה ואריכות הימים. והסביר במכתב מאליהו (ג, עמו' 250): "כל רכושו של אדם אינו אלא כלי לקידוש השם שבחלקו. לכן כשמת - עובר רכושו לבניו, כי הכלים נמסרים לאותם שהם שותפים לאותה בחינת קידוש השם וממשיכים בה". וכ"כ שם בחלק ב עמו' 217: "כל אחד שבא לעולם מזמנים לו חלק מיוחד בתכלית הבריאה... ולצורך מילוי החלק הזה - נותנים לו הכלים הדרושים לזה... בניו של אדם ממשיכים את עבודת השם של האב... וכן **ירושת נכסי האב איננה מקרה בעלמא, אלא שכן גזרה חכמתו ית' שמה שהותירו ההורים מהכלים שניתנו להם לצורכי עבודתם הרוחנית - ישתמשו בהם הבנים כנדרש להם בעבודתם...**"

ב. **העברה סגולית** - כגון הבטחות שה' הבטיח לאב, או מידות שקנה האב ושנקבעו לבנים לדורות. וכן ביאר ר"ח מוולוז'ין בספר רוח חיים לאבות ה"ג: "מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו - כי כמה מידות שהצדיק טרח ויגע להשיגם - **לבניו אחריו המה כמו טבע מוטבע ובקצת יגיעה יגיעו לזה**... רבים מעמי הארץ שביהודים מוסרים את עצמם על קידוש השם, והוא מוטבע בנו מאברהם אבינו שמסר נפשו לאור כשדים על אמונתו".

²⁰ וזהו עניין **העברות** שאמרו (שבועות לט.): "מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה". אין זה עונש קולקטיבי, אלא שמעשהו של אחד משפיע על נקודת ההתמודדות והבחירה והנסיונות והעמל והכלים - של הדור כולו.

אגרות הראי"ה, א, עמ' שיט-שכב

מצד משפט הצדק, אנו מקשרים תמיד את **הזכות עם הבחירה** – כשאדם בוחר בטוב ומעשיו מצליחים ע"פ מידת אורח טובו – אנו מוצאים מחיזיון זה הנגה לחוש הצדק שבנו. אבל הלא **ישנם זכויות רבות מאוד שאינן תלויות בבחירה**, לא מבעי זכויות חיצוניות כעושר, כבוד, גבורה, יופי כיוצא בהן, אלא גם זכויות פנימיות כחכמה, יושר לב, תכונות טובות במידות, חברה טובה, לאום טוב, שעל פי ערכו מתעלה האיש הפרטי הנולד מגזעו!... כשאנו עולים במרחבי ההווה למעלה ממידתם של הזמן והמקום, אנו יודעים שהצפייה העליונה חובקת את החופש הגמור, ועל פיה מתעצם הטוב בנושא המקבל אותו... **החופש הצפוי, של הטוב, העתיד להתגלם בבנים, מופיע באבות בתור בחירה חופשית גלויה**, מה שנושא בזה את העצמות היותר מיוחדת של הבנים, ו"יעקב פדה את אברהם" ובכללות האומה "המתים יורשים את החיים". **ואותה הבחירה עצמה הגנוזה, המתגלה באבות בגלויה, חוזרת בצורה של גניזה בבנים, ומתמדת את החיזיון של "זכות אבות"** שבאמת הנה זכותם של הבנים שבאה לידם דרך צינור האבות... אמנם מרובה היא מדת הטובה ממידת פורענות "אחת מחמש מאות"...

יחזקאל, בעת התמוטטות האומה, ראה, שהפירוד הרוחני יפה לה, הרושם של חשבון העבר יהיה נפסק מפעולתו, אע"פ שבעל כורחו יופסקו ע"י זה ג"כ כמה חמודות סגוליות באיזה ערך... אבל כך דורש המצב, וכשצדיק גוזר גזרה – מקיימים אותה מן השמים, ומסילה חדשה נסללת היא אז בכל מרוץ חיי האומה, לעמוד כל יחיד על השלמת נפשו, ומהרסיסים הללו מתקבץ אח"כ הרכוש הכללי, החוזר ומתקשר לחטיבה אחת.

נתיבות שלום, דברים עמ' עה

כתב ב"יסוד העבודה" בשם האר"י הקדוש, **שאינו דומה אדם לאדם מיום בריאת אדם והלאה**, ואין אדם אחד יכול לתקן מה שחברו מתקן. והיינו שלכל אדם יש את השליחות העליונה שלו לתקן דבר מיוחד, שבעבור זה הורידוהו מן העולם העליון למטה לעוה"ז, ואף אדם אחר מיום בריאת העולם אינו יכול לתקן את אשר עליו לתקן... והנה הקב"ה הוא טוב ומטיב וברא את העולם כדי להעניק מטובו לברואים, ומזמין לו לאדם את התנאים המביאים אותו למלא שליחותו בעולם... **וכל תנאי החיים** שהאדם נתון בהם, הכל עשוי כדי שיהודי יוכל למלא את השליחות שבעבורה ירד לעולם... והנה צדיקי אמת אמרו שהאות לדעת מה היא השליחות המיוחדת שלו, מהו העניין שבעבורו ירד לעולם לתקנו, הוא **הדבר שיצר הרע מתגבר עליו ביותר**, זהו סימן שבעבורו ירד לעולם... ובתוך כל התנאים שהקב"ה נותן לכל אדם למען יוכל למלא את ייעודו בעולם, נכללים **תכונות הנפש** שהקב"ה נותן לכל יהודי באשר הוא, שיש שנותנים להם תכונות נפש טובות ויש שנותנים להם תכונות רעות, מידות וטבעיות ותאוות רעות... וכן שייך עניין זה כלפי **כל המאורעות** העוברים על איש יהודי... עוד (כתב) ב"יסוד העבודה" בשם האריז"ל, שכשם שאינו דומה אדם לאדם מיום בריאת העולם, כך כל יום ויום אינו דומה יום אחד לחברו מיום בריאת העולם, וכל יום יש לו תפקיד ויעוד מיוחד הנצרך לתקן ביום הזה...